

ניתוח ישר, בעזרתו של ד"ר פרויד, עשו סופרי רים אלה גדולות לשחררנו ממחסומי המאה התשע־עשרה. סופרי הדור הבא אפשר ויירשו מהם הלך־נפש שלם, נפש שאינה עוד בעלת־מום, חמקמקת, מפולגת. אפשר ויירשו אותו אפסידע שהסופר זקוק לו, כפי ששיערנו בראשית הדבר רים האלה — אך השערה היא — כדי שיוכל להעמיק למטה מן השטח ולכתוב דבר אשר אנשים יזכרוהו כשהם לבדם. על מתת גדולה זו של אפסידע יהויק הדור הבא טובה לאגור איזם היוצר והישר של סופרי המגדל הנוטה. הדור הבא — בוא יבוא הדור הזה — האם גיורה היא, שגם הוא יהיה דור־מגדל־נוטה — דור מלוכסן, אגוצנטרי ומעוקם, בעל תודעת־עצמו — שרגליו עומדות בשני עולמות ביחד? ואולי לא יהיו עוד מגדלים ולא יהיו עוד מעמד דות, ונעמוד, ללא משוכות בינינו, על הקרקע המשותפת לכולנו?

מצמצמים את חומר יצירתם, מזייפים את נוש־אם: „גזור עלינו“, כתב ר. ל. סטיבנסון, „להת־עלם ממחצית התיים העוברים על פנינו. אילו ספרים יכול היה דיקנס לכתוב לו ניתנה לו רשות! דמה בנפשך את תקרי לא־כבול כמו פלובר או כבאלזאק! אילו ספרים יכולתי לכתוב אני גופי? אך נותנים בידינו תיבת־צעצועים קטנה ואומרים לנו: „אסור לכם לשחק בשום דבר זולת אלה!“ — סטיבנסון האשים את החברה — החברה הבורגנית היתה גם לו שעיר־לעזאזל. מפני מה לא האשים את עצמו? מפני מה ניאות להוסיף לשחק בתיבת צעצועים קטנה שלו?

סופר המגדל הנוטה היה בו העונ, על כל פנים, להשליך תיבת־צעצועים קטנה זו בעד החלון. היה בו העונ לספר את האמת, האמת המרה, על עצמו. וזהו צעד ראשון לסיפור האמת על אנשים אחרים. על ידי שניתחו את עצמם

עַל מוֹת וְהוֹמוֹר

דוד שחם

לעזור על ידם. הוא מתבייש שלא לסייע להם, אך כל העת הריהו מפרקט ומקרטע ונזהר במח־לצותיו שלא תתכסינה אבק ולא תיאחזנה באיזה קרס ותיפרמנה.

ויתכן שהוא עצמו הריהו הקפריסה האסת־טית של הרי אפרים, ילד־שעשועים שכל האחים הגדולים טורחים ומתייגעים בעבורו והוא חי כציפור־דרור וטופ־הולך לו בעולם הזה. נטול־דאגות. וייתכן שאינו אלא מלהטי־פירסומת המכוונים למשוך את לב התיירים. שלחוהו כאן אל נוכח הים, צחצחוהו והלבישוהו בגדי־פאר, על מנת להטעות נוסעים תמימים, כשם שבתי הקולנוע תולים על חזיתם תמונות כדי סדינים שלמים של נערות צחקניות שלבושן מכסה טפח ומגלה טפחיים. אך מאחר שנכנסת פנימה לתוך זות בסרט, רואה אתה שכולן לבושות כחניכות פנימיה של נזירות והכפתורים מגיעים עד שפתיהן.

אין פלא איפוא שהכרמל נושא על חזהו,

ההרים במרכז הארץ הריהם חבורה עסקנית ומעשית ביותר. לבושם בגוי עבודה אפורים ופשוטי גיורה, אבק אפור מכסה את פניהם. אין הם עוסקים בשעשועי־סרק של גידול עצים וחורשות מתוך קפריסות אסתיות בלבד. ואם מצויים בהם בוסתנים וגנים וכרמים — הרי כוונתם אינם בעצם אלא לתכלית בלבד. בעיניהם יש נוי מיוחד בעלי־הזיתים המוטבעים בשקל־הכסף, ואוהבים הם להסתכל בתמונות נוף־הארץ המדפסות בסגול וירוק ואדום וכחול ליד חתימתו של שר־האוצר להוסיף לה לוית־חן.

הכרמל, שגלימתו ארגמן ושני מרוקמת שלל ירוק על כל גווניו — למן הארבים הבהירים והחרובים ועלי הגפנים ועד לאלונים המסוקסים והקודרים — ושוליים לה של תכלת ושוכל של כחול עמוק בעיטורי כסף והזריחות מעלות עטרה של זהב על ראשו, נקלע לחבורה זו כמי שלובש בגדי חג מפוארים לתוך סיעה של סבלים עטופי סחבות, הטורחים להרים משא, והריהו מתבקש

אשר סנקה קורא להן דבריינחמה.

ואילו שיר זה, כדרך הומור אמתי, מחייך בשיב
 בות, אך דמעה של עצב נוצצת לו בעין, אצלנו
 אין אוהבים דבר זה. אצלנו אוהבים את ה"אור
 אי", אם אתה מדבר בענינים רציניים — במטותא
 ממך, העמד פנים חמוצות ואל תנסה להתלוצץ.
 ואם רצונך לשעשע את הבריות ולבדר דעתם
 — חלילה לך להגניב בתיקול של רצינות ומה
 גם אגל של דמעה, אצלנו כותבים במודעות —
 פרסומת לסרט: „בכה יבכה הקהל בדמעות —
 שלישי" — והקהל נוהר ובוכה, בוכה ונוהר.
 הקהל אוהב לבכות, ואבוי למי שיעיר הערה
 של קלות ראש וינסה להתלוצץ בשעת־מעשה.
 תן דעתך על עצרות האבל והמחאה והזעם
 והמיפקד וכיוצא באלו הנערכות אם על הבימה
 הגדולה בעין חרוד או באצטדיון של תל־אביב
 או בכיכר הבימה. התכלית שלמענה כינסו את
 ההמונים אינה מעלה ואינה מורידה. הרגשתם
 היא כבחגיגה עממית אמיתית, מכרים ומודעים
 וותיקים שלא נפגשו זמן רב לוחצים יד זה לזה,
 פורשים סיעות־סיעות לצדדים ומחליפים דברים
 של נימוס ושל תועלת וסתם דברים היוצאים מן
 הלב, כולל רכילות פשוטה ולא לשם לשון־הרע.
 והנואמים קולם מכה במיקרופון והולך, אך אין
 איש שומע להם. פה ושם בני אדם מושיכים את
 עצמם על הארץ. להקות ילדים מתרוצצות הנה
 והנה במשחק התופסת. כל הככר נראית כקן
 נמלים שנעצו בו קנה.

אפשר לזעזע המונים, להביאם לידי דמעות,
 להסעירם, אי אפשר להשרות עליהם לאורך זמן
 רצינות קודרת. לכשיחילו להתפורר, מיד יתערבו
 ביניהם מוכרי הגרעינים והמשקאות להכריז בקול
 על סחורתם, אם לא עשו זאת קודם לכן, וכל
 אחד ילך לעשות אותם הדברים שעלו במחך
 שבתו מלכתחילה והעלה על פניו אותו סבר
 הנובע מתוך מצב־רוחו שלו, והרחוב לובש
 אותה ארשת מזוגה מצחוק וקלות ראש ויגונותיו
 של כל אחד, המקנה לו פרצוף שלא ימחקוהו
 לא תועמלנים ולא מקונג־קיונות במיקרופונים.
 אני אוהב עצרות אלו דווקא בשל קלות־

כשאת הנערות מכל הדתות את הצלבים ומגיני־
 דויד שלהן, אחד משני היקבים הגדולים שבארץ.
 היקב שבראשון לציון הלא נמצא בשפלת החוף,
 הפרוצה להשפעות זרות, הנתונה להפקרות
 הפלשתית־אלילית, שם היה שמשון רודה דבש
 מגוויותיהם של אריות ויורד להתהולל בבתי
 המימסך אשר בעזה ובתמנה ומערה אל תוכו
 לגינים של יין, אבל בצפון המחמיר לא היה
 מקום מתאים ליקב מחיקו של הכרמל. אינני יודע
 אם אותו זקן, שתמונתו מתביבה אלינו גם בימי
 הקיץ החמים, באדרת עיר־שועלים, רוטשילד,
 בנהו במתכוון, מתוך סיבות אלו, דווקא שם,
 ואיני יודע אם האכרים השמנים הרוכבים על
 חמוריהם ומביאים את ענביהם בסלי־נצרים גדו־
 לים וחומים מהרהרים על כך בעת שהם מגמגמים
 ביניהם, אבל כשם שאי אפשר לערות לאדם דם
 שאינו מקבוצת הדם שלו, כך אין לבנות יקב
 אלא באותו מקום שאליו נועד מטבע ברייתו.
 אצלנו שרים לפעמים את השיר:

בְּקִנְיֹת וְקָרָי אֹקֵי:
 בְּיָקָבִי וְקָרָי־יָקֵלֵךְ
 שֶׁם יִשְׁקֵן וְקָרָת
 הַמַּגִּישׁוֹת בִּלְכֹת
 מְלֵאוֹת וְנֵן יָלֵם־אֵלֵם.

אם שיר שמחברו אינו ידוע קרוי שיר עממי,
 הרי שיר זה הוא באמת שיר עממי, וודאי היו
 לו לאותו מחבר טעמים משלו להתעלם מעינינו.
 אך לשבוז יש לומר שמיוחד הוא באומץ לב
 פירדוסאי, שאינו מצוי אצלנו. סוף־סוף כל אחד
 מאתנו מצווה מפי עקביא בן מהללאל שיהיה
 מסתכל בשלושה דברים כדי שלא יבוא לידי
 עבירה — מאין הוא בא ולאן הוא הולך ולפני
 מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, ומכיון שכולנו
 מלאים כידוע הרהורי־עבירה, חייבים אנו כמובן
 להסתכל בלי הרף לאן אנו הולכים, וזה דבר
 עצוב למדי. סנקה מציע ללוציליוס שיחשוב
 תמיד כי מיום שנולד הוא מובל למות, כל יום
 שנוסף לחייו הריהו גם יום שפחת מהם, ורק כך
 יוכל להכות בשלוות רוח לשעתו האחרונה.
 צמרמורת קרה עוברת בגב למקרא שורות אלו,

שהם מטבעם רואי-שחורות, ויותר מהם הסופר רים נטולי-הכשרון, שהם בודאי פסימיסטים שלא-על-מנת-לקבל-פרס, מוצאים כאן בקעה להתגדר בה ולעסוק במלאכת הטפת המוסר החביבה עליהם כל כך ולומר: יחס מהפיר זה לדברי הנואמים המדברים על שואת ישראל, זעמו ותקוותיו, מעיד על קשיחות הרגשות, איבון החושים, אייכולת להבין את אסונה של הגולה וכו'.

חוששני שהפעם העליתי את חמתם של הללו גם בדברים אלה וגם בדיבור קל-דעת שבראש הפרק על המוות ועל המתים, יש סבורים שצרי-כים בתי הקברות להיות שדופים מצמח ומכווע-רים ושבחי המתים — שדופים וריקים, ואני אהבתי מאז ומעולם את בתי העלמין הירוקים, הסדורים בשורות נאות ובמצבות צנועות — לא כגון אלו העשויות כגרמי עצים כרוחים למרבה החן והפרובינציאליות — ובשדרות עצים וגני פרחים ודשאים, מוראו של המוות ניטל מהם ובמקומו באים לשכון בלב רגשות פיוס והשלמה, והעינים החולמות רואות את הפר-ספקטיבות המרוחקות.

כמותם היה בית העלמין שאליו הייתי הולך בחברת מרים, חיזורת היתה ושערות פשתן לה חלקות ויורדות על כתפיה כשערותיו של אביר בתמונות ימי הבינים, ועור חיזור כשל שלגייה הנרדמת ועיני הכלת שוקטות כמו, כמו, כמו ההשוואות שכבר נתנו להן כל הסופרים והמשוררים לפני ושיטכילו לחפשן גם אחרי.

כל הקיץ ההוא היה שלה, לא חשבתי על דבר זולתה, חייתי בעולם של דמיונות וצלילים שכולו היא, היא לבדה, את מחשבותי הייתי עורך אליה ועמה ושמחותי כולן שלה ובגללה.

בלילות הירח היינו הולכים אל הנחל, ישבנו על הספסל הקטן שעל המים בפינה החבויה כולה בסבכים ריחניים של יסמין והרדוף ופטל וסביבה כרמי גפנים ובוסתני רימונים, הירח של המאהבים שבכל הדורות ניסה לשחק לנו משחק-קסמים במים כדי למשוך את לבנו

דעתן ומשום שאינן נתפסות לפאתוס ולמליצות, שיש מי שהיה רוצה לכפותן, אך עם כך יש בהן ביטוי עממי-לבבי של אונים ובריאות חושים ושל צידוק-הדין, שאילולא הם לא היו החיים שלנו בעולם הזה אפשריים.

הנואמים המיסכנים, מתייגעים הם על יד המיקרופונים, טיפות זיעה זוחלות לאורך גבם, והם מבקשים להם סיוע נאה, שלא ייראו כמוותרים מחמת לחצו של הקהל שאינו רוצה להקשיב להם, ובכל זאת יגיעו לסופם של העיר-נויים הארורים האלה המתמשכים בלי סוף, ותוך כדי כך לשונם מתלבטת להם והם מגמגמים וחוזרים על דברי עצמם וסובבים והולכים ללא תכלית.

נאומיהם של האנגלים, לעומת זאת, הם מענינים תמיד, גם כשאינם עוסקים בצחצוח-לשון ואינם מעלים תמונות וציורים ודימויים, הוי, רבותי הנואמים, לשוא תחפשו ביטויים ציוריים, לשוא תרימו את קולכם, תגלגלו את עיניכם ותנופפו באגרופים ובבלוריותיכם, ממי-לא לא ישמעו לכם, לא המלים אשמות, רבותי, אלא התוכן, מי ישמע לשליחי עם עני? מה יכולים אתם לחזש בדבריכם? הרי תמיד יוד-עים אנחנו מראש מה שאתם עתידים לומר, מלמול משועמם של מיניסטר בריטי אחד או „יועץ“ במיניסטרוון החוץ האמריקני, יש בו כדי לחרוץ את גורלנו יותר מעשרה נאומי-מחאה נמלצים, להם מותר לתפוס לשון של צניעות („אגדרסטייטמנט“ בלעז), משום שממי-לא שומעים להם, ואילו אנו גם אם נצעק בקולי קולות לא ישמעו לנו, מה טעם איפוא בצעקה? הקהל חש זאת אינסטינקטיבית, בחוש ההר-מור המיוחד לו, המרשה לו ללגלג גם על חול-שותיו של עצמו, ואין הוא מקשיב, למחרת הוא קורא בעתון הבוקר על זעמה של תל-אביב וזעמה של נתניה וזעם ישובי הגליל העליון וזעמה של ראשון לציון, ואפילו הגדרתי אינו שוכח לטלפן כיצד זעמו אמש אצלם — והוא מחייך לו בשקט ויושב לאכול את פת-השחרית שלו, ואילו המורים של בתי הספר העממיים,

חומת עין, פחונות, צחקנית, שגעונית, חייטנית, שובכנית, חצפצפת, אל־תגע־בי ומי־שואל־אותך ולך־לעזאול, מרים של הנשיקות הבוערות וריצות המשובה בכרמים.

בלילות החושך היינו הולכים אל הנחל, משתכרים שם מריחות היסמינים ומאהבתנו שלנו. קופצים למים ומשתוכבים בהם ומתזוים רסיסים של קצף היוצאים לתהרות בכוכבים, ומיללים אל מול התנים השולחים אלינו עיני־יקוד מעבר לנחל. ואחר כך באים אל הסבכים עד שאנו רואים כי האור העולה אלינו אינו של לבותינו הלהטים, אלא של עמוד השחר המתכוון בריצי־נות למלא את המוטל עליו ולהביא עלינו את הבוקר.

ובלילות הירח הבהירים והשקטים והרוגע־ניים אנו הולכים אל בית הקברות, שם אין איש רואה אותנו, ושם נצטללו צילי צחוק הכסף של מרים כפעמוני הכנסיות של ירושלים הפועמים לזכרם של המתים.

שם ישבנו על אבני המצבות הקרות, יד ביד, בשקט ובישוב־דעת, ורקמנו חלומות־זהב של אושר ושלווה ורוגע וכל אותם הגורלות, שאכוי, לא מוננו לנו, כחזוק יד הוטל עלינו להחליץ ממשא הביזוניות הנפלאה, המשפיעה טובה רבה כל כך על אהוביה ברוכי־חסדה, מרים צוחקת את צחוקה הנפלא — ואז כאב קהה ועכור ממלא אותי — ואומרת: אני לא אמות לעולם, תמיד אהיה צעירה כמו עתה.

ואני אומר לה: לא כן, תמותי, כולנו נמות, ענן של תוגה יורד עליה ואז אהבתיה מאד ושמחתי על שהיא עצבה, אך היא שבה לצחוק ואמרה: טפשוך, עדיין אינך יודע כי עתידה אני לחיות לנצח?

ודאי האמינה באמרי פיה.

ישב ישבנו אז על קברה של מרים החיוורת, היא מתה בטופו של אותו קיץ, וכבר היתה האבן של מצבתה קרה ועתיקה ודי־שאי־עשב רענן גדל פרע סביבה וכיסה את רגלינו ושדרת הברושים גתמה ברוח כמבכה מות הקרוב.

שנשחאה לפלאיו המרובים, אך אנו לא נתנו דעתנו עליו כי היינו של עצמנו בלבד, האוהבים באמת אינם יודעים אם יש ירח או אין, רע ועצוב הדבר כשהם נושאים כבר את עיניהם לירח ומתחילים לדבר בו.

יושבים היינו הבוקים ומדברים בלחש, אני מספר לה את הדברים היותר מצחיקים שבעולם, היא מחייכת רגע ואחר כך שבה ומעלה על פניה את מבטי העצב הנוגים שלה, וכאב קהה ועכור ממלא אותי.

ובלילות החושך, בלילות החושך היינו הול־כים אל בית הקברות, שם די־שאי־עשב רענן שיד אדם לא טיפלה בו ולא כסחה את בלוריתו והוא עלה פרע ושיוה גון עתיק עד לגעגועים למקום זה, שלאמיתו של דבר צעיר היה ביותר, ושם שדרות ברושים שמלחשות ברוח כנושאות קינה, ושם אבנים קרות תמיד של מצבות שטוב לשבת עליהן וטוב לשכב עליהן וטוב־טוב להצמיד אליהן מצח לזהט ולבוא אל המנוחה, שהיא טובה כמות, אך יש עמה גם תחושת החיים והדם הזורם בעורקים וסופר את יחידו־תיו של אותו דבר טפשי הקרוי זמן, שכולנו משועבדים אליו.

שם היינו יושבים ושם מרים אומרת כי היא אוהבת את בתי הקברות, ואני אהבתי כל דבר שהיא אהבה, אך דבר אחד לא יכולתי לאהוב כמות, היא מלחשת לי פעמים הרבה כי היא אוהבת למות והיא רוצה למות וכי היא מצטערת שלא תוכל לעשות זאת יותר מפעם אחת בלבד, אך בטוחה היא כי תמות בקרוב.

אני ידעתי כי היא חומדת לה לצון וכי היא אומרת זאת להקניטני, אך בכל זאת כאב קר ככפור חולף בי ואני תופס את ידה, טומן את פני בכפה ואומר לה כי לא תמות, הבטחתי אותה כי תחיה היי־נצחים, כי אין העולם יכול להתר־קיים בלעדיה, האמנתי באמרי פי.

הקיץ הבא היה שוב קיצה של מרים, שוב באותו מקום, אך לא אותה מרים, מרים אחרת, שחרחרת, שזופת פנים ורגל, מתולתלת שער,